

VARVAREN

2015 Nr 2

Lödöse Elektriska Valskvarn.

För 100 år sedan byggde Wallergruppen, som ägde Lödöse varv, en vals- och grynkvärn på varvsområdets norra del. Förutom själva kvarnbyggnaden uppfördes ett pannrum med koleldad ångpanna och en 15 m hög skorsten, förrådsbyggnader vid älven för spannmål och färdiga produkter samt brygga så det gick att lossa och lasta fartyg. Några år senare byggde man kontoret. Kvarnen byggdes om och till flera gånger.

År 1916 byggde Lödöse varv lastfartyget Peder som fraktade mjöl och gryn längs svenska kusten och även till Tyskland och Polen.

Elfsborgs läns tidning skrev den 30 november 1915:

Ny elektrisk kvarn. Som av annons i dagens tidning synes har A.-B. Lödöse varv låtit därstädes uppföra en elektrisk kvarn, som nu är färdig att tagas i bruk. Meningen är att för ortens befolkning förmåla säd mot ganska låg tull. Härigenom fylles ett ganska allmänt och stort behov, ty, då vattenbrist råder, får ortsbefolkningen resa milslånga vägar för att få sin säd förmald och få de oftast vänta flera dagar, ja, veckor innan de få återhämta mjölet. Vid Lödöse elektriska kvarn kan man nu året om få mala mot jämförelsevis låg tull, och det alltid per omgående, varigenom mycken tid vinnes. Den ståtliga byggnaden är uppförd i 3 våningar och inrymmer 3 par stenar och valsvärk, som drivas av 45 hästkrafters motor. En 5 hästkrafters motor driver tvänne sikter. Dessutom finnes maskin för krossning av säd. Alla maskiner och anordningar äro förstklassiga. Den elektriska installationen är utförd av A.E.G. i Göteborg.

Den 8 november 1918 skrev samma tidning:

Nya byggnader vid varvet. Varvsbolaget bygger inte bara fartyg. För närvarande är det i färd med att uppföra en större byggnad mellan varvet och landsvägen. Den uppgavs skola bli i 3 våningar och komma att inrymma kontorslokaler m.m. Den skall byggas av betongtegel.

Vid varvsbolagets kvarn har alltsedan spannmålsregleringens genomförande rått en omfattande spannmålstrafik i det staten tillkommande spannmål från ett vidsträckt område levererats hit.

I november 1920 skrev tidningen:

Nytt. Söder ut, nära älven, visar sig något nytt. Det är lådfabrikens nya anläggning.

Och norr ut, likaledes nära älven, skiner varvsbolagets nya, ståtliga kontorsbyggnad som sola i Karlsta'. I sin vita skepelse. Nära därintill häver den elektriska stora kvarnen upp sig, utvidgad och modern. Här valsas mjölet numera fram. Det går därför som en dans att baka det. Och bättre kan ingen rimligtvis begära.

I detta sammanhang må nämnas, att ifrågavarande kvarn ävenledes tillverkar havregryn. Vadan man ingalunda i denna älv dal behöver gå till Amerika för att få prima havregryn. Utan man bara fyller sin säck med havre hänger den på telegraftråden med adress Lödöse Vals- och grynkvärn. Varefter man gladeligt kan anmoda mor att göra kalas på god havregrynsgröt. (Jag hoppas, att Lödöse kvarn skickar mig en nätt påse havregryn för denna reklam!)

Kvarnen drevs fram till 1938 då rörelsen såldes till Kvarnföreningen och verksamheten upphörde. De anställda erbjöds arbete på Lödöse varv. Lokalerna användes sedan av varvet. I kvarnbyggnaden var det materialförråd, matsal, omklädningsrum och mallvind och även i magasinsbyggnaderna hade varvet förråd. Varvskontoret flyttades till kvarnens stora kontorsbyggnad. Varvsarbetarna blev, under flera decennier, påminna om kvarnen när de hämtade något på materialförrådet eftersom de färggranna mjölpåsarna användes där. Magasinsbyggnaden vid älven revs i mitten av 1970-talet och själva kvarnbyggnaden omkring 1990. Det stora kontoret är idag den enda byggnaden som finns kvar från kvarnrörelsen.

Stig Bratt

P. A. Carlmarks repslageri.

Ett företag i Göta älvdalen som hade nära anknytning till sjöfarten var Carlmarks repslageri. Företagets historia går tillbaka till början av 1800-talet då mästare Lars Carlmark började tillverka rep i Åmål för lantbruket, men även för fisket och segelsjöfarten på Vänern. Det var rent hantverksmässig tillverkning och varorna såldes på marknader i Dalsland. Lars Carlmarks son Per Adolf Carlmark fortsatte i faderns fotspår och breddade verksamheten. År 1848 grundade han firman P A Carlmarks Replsageri i Åmål.

Vid sekelskiftet var det dags för hans son Hugo Carlmark att ta över. Han hade varit i Amerika och fått nya kunskaper. Nu gick man från hantverksmässig till maskinell tillverkning. Verksamheten växte och omkring 1910 hade man ett 40-tal anställda. För att kunna expandera ytterligare behövde man en större tomt, men det fanns inget lämpligt område i Åmål och under några år i slutet av 1910-talet flyttades därför verksamheten till Älvängen. Där byggde man en ny tågvirkes- och bindgarnsfabrik. En anledning till att de etablerade sig i Älvängen var att där fanns goda kommunikationer med ångbåtsbrygga vid Göta älv, riksväg och järnväg. Nu blev tågvirke för sjöfarten den viktigaste produkten. I mitten av 1920-talet hade antalet anställda ökat till närmare 100, varav många kvinnor. År 1938 brände stora delar av fabriken ner efter ett blixtnedslag, men den byggdes upp och nya maskiner köptes.

Per Carlmark tillsammans med sin bror Nils tog över ledningen år 1939. Efter andra världskriget ökade exporten av tågvirke. Som mest hade företaget drygt 350 anställda. Naturmaterial började ersättas av syntet-material och det gamla sättet att slå rep minskade i omfattning. Carlmarks investerade i den nya tekniken.

1963 tog Per A Carlmark över ledningen. Det var femte generationen. Under 1970-talet ökade konkurrensen och man tvingades minska antalet anställda. Efter några år med förlust såldes företaget till Polluxbolagen i Malmö år 1983. De behöll firmanamnet Carlmarks.

Polluxbolagen sålde så småningom hela fastigheten till Göteborgs Betongbyggen och hyrde de lokaler som behövdes för produktionen. Göteborgs Betongbyggen hade planer på att göra om fabriksområdet till industrihotell, men när lågkonjunkturen slog till omkring 1990 kom de på obestånd och försattes i konkurs. Då köpte det kommunala fastighets-bolaget Alebyggen området och repslagarbanan med tillhörande mark skänktes till Ale kommun. Nu hade nämligen planer på att försöka rädda repslagarbanan kommit igång. Carlmarks flyttade till andra bättre lämpade lokaler, men 2003 försattes företaget i konkurs.

I januari 1994 bildades föreningen "Bevara repslagarbanan". De lyckades, med hjälp av bidrag, rädda byggnaderna samt två repslagar-maskiner och dessutom bevara hantverket. Idag är Replsagarmuseet ett levande arbetslivsmuseum som fortfarande tillverkar rep av olika slag. Det största uppdraget som de åtagit sig var att tillverka allt tågvirke till Ostindiefararen Götheborg. Totalt behövdes ca 25 ton tjärat hamparep.

Stig Bratt

Kommande aktivitet.

Följande aktivitet är inplanerad:

- Varvs- och sjöfartskafé i föreningslokalen börjar tisdagen den 6 oktober och håller på till och med den 15 december.

Stig Bratt

Varfs- och Sjöfartshistoriska Föreningen i Göta älvdalen

Långgatan 9, 463 71 Lödöse

Telefon 0706-079545 E-post: varfshistoriska@tele2.se

Styrelsen:

Bert Kopp 0303-33 60 85, Jan-Erik Nordström 0520-66 04 71,

Stig Bratt 0520-751 22, Bertil Bengtsson 0520-65 07 87,

Tage Bengtsson 0520-66 07 57, Lars Grundberg 0303-33 88 97,

Åke Karlsson 031-41 52 08, Rune Persson 0520-66 01 62,

Björn Sörgaard 031-55 61 26.